

RESUMÉ

Church Slavonic legend of St Anastasia according to manuscript Jegor 279

Church Slavonic legend of St Anastasia is a translation from Latin, made probably in the 10th – 11th century Bohemia. The text of the legend has been preserved in nine manuscripts of Russian origin and a sole manuscript of Serbian origin. The article draws attention to an unknown oldest Russian manuscript Jegor 279 from the second quarter of the fifteenth century. The article contains a basic description of the manuscript, an edition of the text and its textological analysis.

Keywords: Old Church Slavonic, Church Slavonic, manuscript, St Anastasia, St Chrysogonus, textological analysis, edition, hagiography

PhDr. František Čajka, Ph.D.
Slovanský ústav AV ČR, v.v.i.
Valentinská 1
110 00 Praha 1
cajka@slu.cas.cz

Studie vznikla v rámci projektu MK ČR NAKI II č. DG16P02H024
„GORAZD: Digitální portál staroslověnštiny“.

CÍRKEVNĚSLOVANSKÁ LEGENDA O SVATÉ ANASTÁZII (RUKOPIS JEGOR 279)

FRANTIŠEK ČAJKA

Církevněslovanská *legenda o svaté Anastázii* (dále Anast) představuje překlad latinské předlohy pořízený nejpravděpodobněji v českém prostředí 10.–11. století. Latinská paralela je výtahem z obšírnější verze latinské legendy.¹

Text Anast je zachován v devíti rukopisech ruského původu a v jediném rukopise srbského původu. Slovanské rukopisy Anast lze rozdělit na dvě textově blízké skupiny (ruskou a srbskou), které vycházejí ze společného archetypu.

Poprvé na Anast upozornil A. I. Sobolevský (Соболевский 1903), který publikoval text památky na základě tří jemu známých rukopisů. Upozornil dále na možnost, že jde o překlad z latiny, a na některé specifické jazykové rysy svědčící pro západoslovanský (velkomoravský či český) původ památky. Následující bádání hodnotilo Anast spíše v kontextu dílčích příspěvků či širě pojatých syntetických prací (F. V. Mareš, F. Dvorník, R. Večerka, E. Bláhová, F. Thomson, C. Diddi, D. Číževskij aj.).² V kontextu bádání o Anast se jeví jako velmi významný příspěvek G. Kappela (Kappel 1970), který vydal do té doby jediné známé znění latinské paralely podle rukopisu E 84c pocházejícího z 12. století. Edice latinských legend anastaziánského cyklu, kterou připravila P. F. Moretti (Moretti 2006: 190–196), zprostředkovala materiál dalších dvou odpovídajících rukopisů bavorského původu. Zpřístupnění jejich textu bylo mimořádně závažné pro zodpovězení základních i některých dílčích otázek spojených s Anast, zejm. její atribuce.

Ve slavistickém kontextu nověji obrátili pozornost k Anast D. M. Atanasovova a F. Čajka. Významné příspěvky D. M. Atanasovové jsou spjaty zejm. s evidencí nejstaršího znění Anast srbského původu (Gr), kultu svaté Anastázie a sv. Chrysogona a zpřesňováním pohledu na vztah Anast k předloze překladu (Атанасова 2006a, 2006b, 2007). Zkoumání F. Čajky (Čajka 2008a, 2008b, 2009) vyvrcholilo v monografickém zpracování (Čajka 2011). V uvedené práci autor vycházel z rozsáhlého materiálu slovanského a latinského, přičemž na základě komplexní analýzy textu Anast spojil vznik překladu se západoslovanským prostorem, s největší pravděpodobností s českým prostředím 11. století. Nelze také vyloučit možnost sepsání Anast při pobytu sázavské komunity v uherském exilu (1055–1061).

Bohatství ruských knihoven a rukopisných sbírek dokládá evidence rukopisného znění Anast ruského původu z roku 1630 (TSL 672, dále jen T),

/1/ K problematice latinské paralely Anast viz např. Čajka 2011: 58–61.

/2/ Přehled bádání o Anast viz Čajka 2011: 49–52.

které pochází ze sbírek Trojicko-sergijevské lávry (Čajka 2013, edice textu na s. 239–245). Výše uvedené dokládá také v této studii představený rukopis Jegor 279.³

Cílem studie je upozornit na dosud v kontextu bádání o Anast nevidovaný nejstarší rukopis ruského původu Jegor 279 pocházející z druhé čtvrtiny 15. století. Součástí studie je základní popis rukopisu, textologická charakteristika jeho znění a edice textu. Materiál představený v této práci je zamýšlen jako doplňující k monografickému zpracování Anast.⁴

1

V následující části studie přinášíme jednak přehled církevněslovanských rukopisů Anast, jednak soupis rukopisů latinské paralely.⁵

1.1 CÍRKEVNĚSLOVANSKÉ RUKOPISY

a) srbská provenience

1. Gr (= IIIc24; Mihanović 23), fol. 338a–339a
třetí či čtvrtá čtvrtina 14. století, Archiv Hazu, Záhřeb

b) ruská provenience⁶

1. *Q. I. 320 (= Tolst. II, 364), fol. 159b–163a
koniec 15. století – počátek 16. století, Российская национальная библиотека (РНБ), Petrohrad
2. *U (= Undol № 230), fol. 309a–313b
koniec 16. století, Российская государственная библиотека (РГБ), Moskva
3. *M (= Макарьевские минеи по Успенском списку)
polovina 16. století⁷
4. V (ф. 113, № 593), fol. 242b–244b
koniec 15. století – počátek 16. století, Российская государственная библиотека (РГБ), Moskva
5. R (ф. 201, № 54), fol. 347a–350a
koniec 15. století – počátek 16. století, Российский государственный архив древних актов (РГАДА), Moskva

/3/ Chtěli bychom vyjádřit velké poděkování rukopisnému oddělení Ruské národní knihovny v Moskvě za zhotovení fotokopíí textu Anast.

/4/ Čajka 2011.

/5/ Označení rukopisů a jejich bližší charakteristika viz Čajka 2011, s. 58–69.

/6/ Hvězdička (asterisk) označuje rukopisy evidované původně A. I. Sobolevským.

/7/ Srov. Čajka 2011: 65–67.

6. L (ф. 181, № 1002), fol. 250b–253b
polovina 16. století, Московский государственный архив
министерства иностранных дел (МГАМИД), Moskva
7. Ch (= Chlud № 196), fol. 235a–237b
18. století, Государственный исторический музей (ГИМ), Moskva
8. T (ф. 304.I., № 672), fol. 228a–231b
1630, Российская государственная библиотека (РГБ), Moskva

1.2 LATINSKÉ RUKOPISY⁸

1. Kappel (= E 84), 266r–267r
12. století, Bibliotheca Ambrosiana, Milán
2. Wü_a (= M.p.th.q.15), 187r–190r
první třetina 9. století, původ: Freisingen, uložení: Universitätsbibliothek Würzburg, Würzburg
3. Mü_a (Clm lat. 14418, = Em. E. 41), 84r–87r
9. století, původ: Řezno, uložení: Bayerische Staatsbibliothek, Mnichov

2 POPIS RUKOPISU JEGOR 279

Rukopis Jegor 279 je uložen jako součást Jegorovovy sbírky ve fondu č. 098 pod signaturou Егор № 279 v Ruské národní knihovně v Moskvě (Российская государственная библиотека, РГБ).⁹

Kodex Jegor 279 je dobou svého vzniku zařazován v části literatury předmětu obecně do 15. století.¹⁰ Další prameny však dataci zpřesňují, přičemž kládou vznik rukopisu do poloviny 15. století¹¹ či do druhé čtvrtiny 15. století.¹²

Kodex o rozsahu 600 folií¹³ rozměru 27,9 x 19,6 cm představuje rukopis ruské redakce s bulharismy psaný *poluustavem*.¹⁴ Z typologicko-obsahové charakteristiky vyplývá, že se jedná o sborník minejního typu na měsíce září až červen, jehož obsahem jsou texty hagiografické a pochvalná

/8/ Podrobnější popis viz Čajka 2011: 60–62; Moretti 2006: 66, 190–196.

/9/ Popis rukopisu viz: ПС 1986: 151, 152; Творогов 2008: 19, 134; Фомина 2009: 85; Опис 2014: 166–173, VIII. V dalším výkladu vycházíme z uvedeného materiálu.

/10/ ПС 1986: 151, 152; Творогов 2008: 19, 134.

/11/ Опис 2014: 166, VIII.

/12/ Фомина 2009: 85. Jak uvádí dále M. S. Fomina, na spodním okraji fol. 64b – 89a je zapsán skoropisem 18. století (dnes částečně nečitelný) text: „Сия книга глаголемая Новгородского ...евского монастыря, попова сына Ефима Екимова, а писал сам Ефим“. Uvedený zápis dokládá, že rukopis pochází z klášterní sbírky.

/13/ Jiné prameny uvádějí rozsah 590 folií, viz ПС 1986: 151, 152.

/14/ Опис 2014: 167; Фомина 2009: 85.

slova, srov. „Сборник житий и слов“,¹⁵ „Сборник избранных житий и похвальных слов минейного типа (на сентябрь – июнь месяцы)“.¹⁶

2.1 TEXTOVÉ PARALELY JEGOR 279 A USPENSKÉHO SBORNÍKU

Z charakteristických znaků struktury rukopisu Jegor 279 zasluhuje pozornost zejména jeho závěrečná část, která obsahuje totožné texty jako *Uspenský sborník* z 12.–13. století.¹⁷ Z uvedené skupiny textů jsou zvláště zajímavé zápisy památek velkomoravského či českokirkevněslovanského původu. V následujícím části studie uvádíme soupis shodných textů *Uspenského sborníku* a rukopisu Jegor 279. Nejprve je vyznačeno místo příslušného textu v Jegor 279, dále je uveden odkaz na den, k němuž je památka daným světcům připisována, název památky a obvykle také incipit. Na příslušné texty *Uspenského sborníku* se poukazuje prostým odkazem na stranu rukopisu.¹⁸

Jegor 279: fol. 541a–543b (2. května): Житие Афанасия Александрийского, inc.: Руфин же, иже церковное писание писав (...).

Uspenský sborník: fol. 5a–86

Jegor 279: fol. 543b–551b (2. května): „Сказание и страсть и похвала святою мученику Бориса и Глеба“.

Uspenský sborník: fol. 86–186

Jegor 279: fol. 551b–588b (2. května): „Сказание чудес святою страстотерпцю Христовоу Романа и Давида“,¹⁹ představuje část boriso-glebovského cyklu (viz předcházející text na fol. 543b–551b).²⁰

Uspenský sborník: fol. 186–26a

/15/ Srov. ПС 1986: 151, 152; Фомина 2009: 85.

/16/ Опис 2014: 166, 168.

/17/ Na uvedený vztah upozornila M. S. Fomina (Фомина 2009: 85 ad.), srov. též Опис 2014: 172–173. – Rukopis *Uspenského sborníku* je uložen ve Státním historickém muzeu (Государственный исторический музей, ГИМ) jako součást Synodální sbírky pod číslem 1063/4. Edice viz: *Успенский сборник* 1971; M. S. Fomina odkazuje také k dalšímu kodexu s podobným vztahem k *Uspenskému sborníku*. Jedná se o rukopis četých minejí Чуд 314 (Чуд. № 314) na měsíc květen z roku 1600, který se dochoval jako součást knihovny Čudovského kláštera. Srov. Фомина 2009: 85; popis rukopisu viz: Опис Чуд. собр. 1980: 183.

/18/ Způsob označení folií *Uspenského sborníku* užíváme ve shodě s edicí památky, viz: *Успенский сборник* 1971. Materiál k této komparativní části přejímáme v případě rukopisu Jegor 279 z Опис 2014: 172–173, v případě *Uspenského sborníku* z Фомина 2009: 85 an.

/19/ Označení textu viz Словарь XI–XIV 1987: 400.

/20/ Фомина 2009: 85, srov. též Словарь XI–XIV 1987: 274–278, 398–408, zvláště 400–406.

Jegor 279: fol. 558b–562b (10. června): „Страсть и мучение“ св. Еразма, „мучену ему в граде Фирмиасе“, inc.: „Въ Антиохийсте(м) граде бысть смущение христианом (...)“.

Uspenský sborník: fol. 118г–124а.

Jegor 279: fol. 562b–567b (15. června): „Мучение“ свв. Вита, Модеста и Крестанция (*Legenda o svatém Vitu*), inc.: „Въ время Диоклетиана и Антониа, зловерныма царема, на земли Лукианьсте (...)“.

Uspenský sborník: fol. 124а–130а.

Jegor 279: fol. 567b–577b (25. června): „Мучение и житие“ св. Феврони, inc.: „Бысть въ дни Диоклетиана царя Анфим некто епарх (...)“.

Uspenský sborník: fol. 130а – 143а.

Jegor 279: fol. 577b–583а (6. dubna): „Память и житие“ Мефодия, еп. Моравского (*Život Metodějův*), inc.: „Бог благ и всемогаи иже есть сътворил ит небытия въ бытие (...)“.

Uspenský sborník: fol. 102б–109в.

Jegor 279: fol. 583а–588а (6. dubna): „Слово похвално на память святым и преславным учителем словенську языку, сътворшему письмены ему и прелождышема ма Новыи Ветхыи Закон в языки их, блаженному Кирилу, архиепископу Паноньску, и Мефодию“ (*Pochvalné slovo na počest Cyrila a Metoděje*²¹), inc.: „Богу и Спасу нашему Иисусу Христу многым и неизреченнымъ человеколюбиемъ помиловавшу род человеческий (...)“.

Uspenský sborník: fol. 109в–115г.

2.2 ANAST V RUKOPISE JEGOR 279

Text církevněslovanské *legendy o svaté Anastázii* (Anast) s označením *мучение сѣѣа анастасѣа* (fol. 261b 33) je v rukopisu Jegor 279 zapsán v jednom sloupci na fol. 261b 33 – 263a 14. Legenda je zařazena k datu 22. prosince (мѣ ѿго вѣ кв.) s incipitem *Въ времена дѣѣоклитѣана нечѣтивааго цѣра . гоненіе бы хрѣѣаньско* (fol. 261b 34 – fol. 262a 1).

Uvedenému textu, jemuž je věnována tato studie, předchází „Мучение св. Улиании“, jehož text je k datu 21. prosince zapsán na fol. 257a – 261b s incipitem „Царьствующу Максиміану и кумиробесѣство держащем (...)“. Text těsně následující za Anast, zapsaný k datu 22. prosince na fol. 263a – 265a, je obšírnější verzí legendy o svaté Anastázii přeloženou z ře-

/21/ J. Vašica označuje tuto památku jako *Chvalořeč o sv. Cyrilu a Metoději*, srov. Vašica 1996: 109–117, 308–316.

čtiny, viz „Мучение“ св. Анастасия, s incipitem „Въ времена Диоклетиана нечѣстивааго царя и съ настолникама его Валерием (...)“. Na fol. 266a se dále nachází krátký text s incipitem: „Егда святаго Хрусогона идола пожрети (...)“ v rozsahu patnácti řádků, který obsahuje „zakončení“ památky sv. Anastázie a sv. Chrysogona.²²

3 EDICE

Jelikož je materiál rukopisu Jegor 279 publikován jako doplňující k edici Anast (Čajka 2011: 70–87), je uveden bez „nadřádkových“ znaků (ekfonetických znaků v superskripci) a paralelního latinského textu. Z grafických specifik rukopisu Jegor 279 upozorníme pouze na výskyt „otevřeného“ cyrilského o, viz např. (fol. 262b 17). Z typografických důvodů zapisujeme v edici uvedený znak cyrilským o.

fol. 261b

- 33 **Мѣ ѿго. вѣ кѣ.** мѹченіе сѣѣа анастасіа блѣѣи очѣ : —
Вѣ времена дѣѣклитіана нечѣтѣивааго цѣра . гоненіе бѣѣ хрѣтѣанѣ-

fol. 262a

- ско · бѣ же етерѣ мужѣ бжи · именимѣ хрусогона · тогда вѣ
· бѣ · лѣтѣ · вѣ оузахѣ за има бѣиѣ посаженѣ · и ѿтѣ прогонени-
кѣ многими пакостими · мѣнѣ иже ѿ блѣженѣа анаста-
сина · дѣцере протекѣ ѿдѣра же чѣстѣна мѹжа · пицею оживѣа-
5 аше са · вѣ истинуѹ по ѹчению сѣѣа аѣла паула · творѣааше всѣ ·
да іакоже ѿнѣ сѣа пожинааше (cf. 1С 9,11) тѣблѣснаѣа · тако и она ѿ
него дѹхѹвнаѣа сѣмена · живота вѣчѣнааго принимаа-
ше · юже тако вѣ вѣрѣ вѣспита и равѣноу вѣрѣнымѣ створи
во истинуѹ же хѹжѣшнимѣ ѿдѣниѣмѣ одѣвааше са ·
10 аѣе и велика родѹ²³ соѹци · іако единако хѣѣ слѹгѣ вѣ соѹзѣа
дѣржимѣ посѣѣати не можааше · нѣ токмо таи людѣи ·
ниѣа сѣа на земли лѣжѹши творѣааше · да бѣ бѣгѣтѣство ѿвѣрѣ-
ла нѣѣѣ · со единоу же ѣтровицею (sic) темниѣю ѣбѣхожааше ·
и по темниѣамѣ людѣскимѣ · стража тѣмѣниѣныѣа · мѣзѣа-
15 ю нанѣмѣааше · да бѣѣ свобѣдно тѣмѣниѣчѣникѣ посѣѣати
могла · вѣхѣѣаѣи вѣ тѣмѣниѣю · вѣсѣѣмѣ скорѣбѣнымѣмѣ ·
елико можааше · оѹмѣѣѣааше ногѣ · помазѣааше главы ·

/22/ Uvedený text nebyl dostupný, nicméně podle incipitu uvedeného v Опис (2014: 170) se zdá, že alespoň jeho publikovaná část odpovídá znění Anast, viz дѣѣклитіанѣ еѣа сѣѣ хрѣсогона идола пожрети не мо принѣдѣити *Dioclicianus autem cum sanctum Grissogonum diis sacrificare non potuit compellere* Q. I. 320 162b 5–7 (Čajka 2011: 84), srov. дѣѣтѣклитіанѣ (sic!) же еѣа сѣѣ хрусогона идола пожрети не може принѣѹдѣити Jegor 262b 35 – 263a 1.

/23/ Прѣсѣано з рѹѣѣдѣнѣаго рѣѣѣ на рѣѣѣѹ.

- чесааше власы · іаже надълазѣ · заклаѣтъ тѣмнычнии де-
 ржаахоу · такоже выиноу творѣци и ѿ подроужѣа не
 20 могуци ѿтати са · ѿвѣдѣвъ же се моужѣ еѣа поупли · стра-
 жа въ храмѣ своемъ · таковы стражи · иже и сконча еѣ ·
 звѣзды единова възхода · не поустиша видѣти · хроусо-
 гонъ же моужѣ бжїи · бѣ тогда оу етера сотника · его-
 же гѣ спсѣхъ · съ всимъ домомъ своимъ , хроусогоно-
 25 мь приплодни къ себѣ · въ истиноу же не ѿверете нико-
 гоже · егоже бы послаахъ ко анастасїи · аносъ же ете-
 ра хрїтїана жена , вверѣте са соуци стѣи анаста-
 сии соуствѣа · іаже печалаше са крѣстыаны въ истину ·
 іако мѣи младенцемъ · творѣци же помощь всѣмъ ·
 30 знаема бѣлаше · та въ домъ анастасїинъ възшедши ·
 и начатъ быти посолъ ѿ неѣа · и ѿ всѣхъ исповѣдникъ
 гнѣ · еюже стѣи хроусогонъ пресвѣтлѣе всѣхъ пребы ·
 ѿ стѣи же анастасїа · посланоу приати · сицю рѣчь
 имоущю · стѣи исповѣднице хроусогоне · аце и оцѣ
 35 мои слоуга идолекъ бѣ то мѣи моѣа даоуста · іаже

fol. 262b

- ма изъмлада хрїтїанъ створи · еаже по ѿшествїи · се есмъ нѣ-
 дима приведена · мѣжъ тревещникъ · егоже боу шѣрѣцѣ · ложа
 а · жоуци немощїю оусланахъ са · и хвѣхъ стопахъ прїно пристаахъ
 егоже подрѣжїе мое недостоинъ сы , прелести слѣжа · живы тѣ-
 5 щепитїа²⁴ · и ма іако влзхѣ въ темнищи горыши затвори · такоже
 мно · такоже мно (sic) іако иже и живнѣ ми телесныи оуности · ничесоже
 ваще е · но точїю ѿпѣщенъ дхѣу · смрти повинна есмъ · въ не-
 же исповѣди гїи моего спсѣа хѣа , чїна словъ · и сего рѣа та възпрашаю члѣе
 бжїи · да беспрестани за мене гїа молиши · азъ бо ѿмрети готова есмъ
 10 нежели бжїа сѣа ѿверѣти са · можи члѣе бжїи помїни ма · посланоу
 женъ ѿпоуцѣхъ хрѣсогонъ · мѣтвоу за ню съ всѣми исповѣдникы съ-
 твори · и оутѣшїна словеса написа · тоу же на вѣрѣ хѣоу оутверди ·
 бы же тогѣа поуплию мѣжоу еѣа , на свѣтѣ стѣацоу с настолники ·
 нѣдими ити на персѣскѣю землю · печаленъ же домови възвраще са ·
 15 стѣи анастасїи , тако заповѣда страждѣ · да свѣта ю ѿрече и живо-
 та · рекъ стражемъ · аце възвращѣ са живѣ ю вѣрацоу · всѣа вы
 погублю · тогоже того ради твораше · да бы бгѣтствѣ еѣа гѣ бы ·
 стѣю же анастасїю , стражїе тако мѣчаахъ , да и воды еѣи не да-
 ахъ · тогѣа вѣна в тѣзѣ , мѣащи кончати са · написа къ стѣоу хрѣ-
 20 согонъ си словеса , исповѣднице стѣи хрѣсогоне , кончина телесе моего
 приде · помани ма и мѣи · да изидѣцѣ дїшоу мою тѣ прїимѣ · занеже

- любѣе ради си тръпаю · іаже ѿ оуности ми си вѣси · Къ семѣ сѣын хрѣ-
согонъ , многа и оутѣшна словеса , и сзвершенѣ вѣроу еи написа ·
И поѣстї ю да бы добально вса си за хѣо има сзтерпѣла · приключи же са
25 авїе мѣждѣ еа на пѣти смѣрть , И привезенъ бы в лодїи · И вси иже ю срѣ-
таахѣ развѣгаахѣ са · Ишедъши же сѣла анастасїи избавлена · при-
де къ сѣтомѣ хрѣсогонѣ , и вса емѣ іаже сзтворена бѣша сказа · распрода-
нѣ же гѣствоу еа бывшѣ · вѣ простыа же са ризы вблзкѣши · те-
мничникъ поѣщааше , и іакоже очи своа , тако и рабы бжїа · ели-
30 ко можааше хранааше · тогѣ дївнклитїанъ на акъвильтѣи странѣ
сы · многы хрѣтіаны изби · И написа князю римьска града , вса хри-
стїаны избити , единого же хрѣсогона повелѣ приве-
сти къ себе · томоу же послѣдоуѣцти , анастасїа чѣнаа
и оугодна бѣу слоуга , вѣ акъвилѣ , мнѣгымъ сѣтымъ
35 бжїимъ сзтвори слоужбоу , дївнклитїанъ (sic) же ·

fol. 263a

- еѣа сѣго хрѣсогона идолоѣ пожрети не може приноудити · повелѣ в' мѣ-
стѣ · еже оу бѣ исходны речет' са · оуспѣхнѣти и тѣло его , на брегъ
извержено бы · тогда же три вещи хрѣтіанына · с попомъ зѣнѣ
пришеши вѣаша тѣло сѣго хрѣсогона · И чѣнѣ сзхраниша · емѣ же
5 во снѣ сказано бы мѣсто , идеже мѣре главѣ его изверже · тоу
прише вѣрѣте ю · іако и в' тоу годинѣ вѣспокновенѣ бывши ·
И принесъ к' телесѣ его приложи · И самъ сѣын зѣналъ · по тредесатѣ днѣ
блжнѣо преиде къ бѣу · анастасїи же мнѣгымъ и разлїчнымъ мѣка-
ми мѣчена · многы прѣтѣ собою хрѣтіаны , казнѣми своими ; и мѣче-
10 нїе мучены прѣстави къ хѣу · послѣнее же сто , и сѣмъ десѣ^т25 сѣщи ·
и по лалокѣ вѣсѣтѣчена посреда огна · гѣу давѣцѣ преда дхѣ · юже
аполїана (sic) чѣна вещь чѣнѣ погребѣ · и на нею црѣвь сзтвори · вѣ не-
иже прославляет са воинѣ бѣ , в' сѣмогын · иже црѣвоуѣ вѣ вса
вѣкы вѣкомъ аминь :—

4 TEXTOLOGICKÉ POZNÁMKY

V následujícím výkladu budeme sledovat tři základní tematické okruhy: 1) doklady jednoty překladu; 2) náležitost rukopisu Jegor 279 do textové skupiny Anast ruského původu; 3) individuální znaky rukopisu Jegor 279.

Jelikož nechceme opakovat výklady podané v úplnosti již v monografickém zpracování, uvádíme příslušný dokladový materiál v reprezentativním výběru.

/25/ от. мѣжеска полѣ и женеска приведе · онѣ за рѣцѣ и нозѣ сѣвазана Q. I. 320 (163a 5–6) et al.

1) *Výběr textových shod*

V této části studie jsou představena ta shodná místa textu rukopisů Anast, která potvrzují jednotu překladu. Náležitost rukopisu Jegor 279 do textové tradice Anast dokládají všechna textologicky či jazykově relevantní místa.

- a) Překladatel latinské legendy neporozuměl latinskému apelativu *anus* ‚stará žena, stařenka‘ a interpretoval uvedené slovo jako *proprium*: srov. lat. *anus quaedam christiana* ἀνοὺς же етера хрїтіана жена Q. I. 320 (160b 6). Reflexi uvedeného jevu odrážejí všechny rukopisy Anast: ἀνοὺς Q. I. 320, M, V, R, T, ἀναὺς U, L, ἀνιείλα Ch,²⁶ ἀνοὺς Gr. Také v rukopisu Jegor 279 262a 26 nacházíme zápis totožného typu: ἀνοὺς же етера хрїтіана жена.
- b) Ve většině rukopisů²⁷ se vyskytuje na dvou místech lexém *вещь* v pravděpodobném významu ‚osoba‘, ‚osoba ženského pohlaví‘: три вещи хрїтіанына Q. I. 320 (162b 10), M, V, R, T, Gr; lat. *tres cristiane*. Totožný zápis nacházíme také v analyzovaném rukopisu: три вещи хрїтіанына Jegor 279 263a 3. V závěru Anast se nachází druhý doklad: чїтна вещь Q. I. 320 (163a 9), U, M, V, R, L, T, Gr; lat. *christiana matrona*. Srov. чїтна вещь Jegor 279 263a 13. Pouze v ruském rukopise Ch se nachází sekundární жена же нѣкаѡа чїтна.
- c) Důležitým dokladem jednoty překladu je reflexe jména matrony Apollonie, v latinském zápisu *Apolliana*, ve slovanských rukopisech legendy. Uvedená latinská podoba (*Apolliana*) je dokladem chybného přepisu či svérázné interpretace jména uvedené matrony v bavorských rukopisech paralely slovanského překladu. Specifičnost bavorských zápisů latinské paralely spočívá v tom, že dané jméno se v celém cyklu latinských legend o svaté Anastázii vyskytuje pouze v podobě *Apollonia* či *Appollonia*.²⁸

V závěru latinské paralely Anast, který obsahují pouze rukopisy bavorského původu M_a a W_a, nacházíme avizovaný specifický zápis *Apolliana*, viz: *Quam Apolliana christiana matrona honorifice sepelivit*. Slovanské rukopisy Anast tlumočí právě tuto specifickou podobu jména, srov: ἀπολλίανα Q. I. 320 (163a 9), U, M, V, R, L, Ch, T, rukopis Gr obsahuje zápis ἀπελλιανα. Rukopis Jegor 279 uvádí ve shodě s ruskou skupinou rukopisů jméno v podobě ἀπολλίανα Jegor 279 263a 13. Uvedené místo ukazuje blízkost slovanského textu s textem latinským, a to se zněním bavorských rukopisů M_a a W_a.

/26/ Zápis v rukopisu Ch vznikl velmi pravděpodobně kontaminací se jménem svaté Anýsie († 303).

/27/ V nejmladším ruském rukopisu Ch bylo toto místo zaměněno za три хрїтіански жены. Rukopisy U a L uvedenou textovou část neobsahují.

/28/ Např. *Passio sanctae Anastasiae* (36,14), srov. Moretti 2006: 184.

- d) бѣ въ всемоуи (var. всѣдержителѣ и всемоуи Ch) Q. I. 320 (163a 11–12), U, M, V, R, L, Ch, T, Gr, Jegor 279 263a 14
Deus omnipotens
- e) моуи Q. I. 320 (161a 19), U, M, V, R, L, T, Jegor 279 262b 10 (rukopis Ch uvedené místo neobsahuje)
мѣи Gr
vale
 Latinské *vale* „bud' zdrav, sbohem“ bylo mechanicky přeloženo, přičemž původní podobu překladu reflektují rukopisy ruského původu. Srbský rukopis Gr ukazuje, že v jihoslovanském prostředí již patrně původní podoba nebyla zřejmá, což bylo motivací ke kuriózní změně za мои. Přesto však zápis v Gr dobře odkazuje ke společnému východisku (моуи).

2) Textové varianty Anast a rukopis Jegor 279

Skupinu rukopisů Anast lze na základě mnoha kritérií jazykových a textologických rozdělit do dvou blízkých skupin rukopisných znění (ruské a srbské), reprezentovaných ruskými rukopisy a rukopisem Gr. Z textologicky relevantních projevů uvedeme zejména absenci jednotlivých slov nebo kratšího úseku textu v jedné ze skupin rukopisů, výskyt chybných zápisů či okruhů různocnění v užším smyslu.

- a) textové varianty (výběr)
гоненіе Q. I. 320 (159b 4), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 261b 34
прогоненіе Gr
persecutio
- велика рода Q. I. 320 (159b 20), U, M, V, R, L, T, Jegor 279 262a 10,
блженнаѣ и велика рода Ch
чтѣнадо рода Gr
nobilis generis
- со всѣ домо Q. I. 320 (160b 3), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 262a 24
съ всею чѣлдиню Gr
cum omni domo
- b) vypuštění slov či kratších úryvků textu v rukopisech ruského původu (výběr)
гоненіе въ христѣанско Q. I. 320 (159b 4–5), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 261b 34 – 262a 1
прогоненіе хрѣтианско растѣаше наипаче Gr
persecutio cristianorum maxime crassabatur

елико можааше Q. I. 320 (160a 11–12), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 262a 17

елико можааше сѡждаше Gr
prout potuit ministravit

мѣи моѡ даѡсѣта Q. I. 320 (160b 20), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 262a 35

мѣи моѡ фаууста хрїстїана бѣ и чїста Gr
mater tamen Fausta cristianissima erat et casta

да би богѡсѣтѡу еѡ гѣ былѡ Q. I. 320 (161b 12–13), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 262b 17

да би богѡсѣтѡу ие всемоу гѣи былѡ Gr
ut omnium facultatum eis dominus permaneret

- c) vypuštění slov či kratších úryvků textu v rukopisu Gr srbského původu (výběr)

написа ко сѣмѡ хрїсогонѡ си сѣловеса и сѣповѣдѣниче сѣи хрїсогоне Q. I. 320 (161b 17), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 262b 19–20

написа къ сѣмѡ хрїсогону Gr
scripsit ad sanctum Grissogonum verba hec: confessori sancto Grissogono

помани ма и мѡи Q. I. 320 (161b 19), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 262b 21

помени ме Gr
memento mei et ora

вѣ мѣсѣтѣ еже ѡ водѣ исхѡдѣи речет са Q. I. 320 (162b 8), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 263a 1–2

въ мѣсѣтѣ еже ѡ водѣ исхѡдѣи Gr
in loco, qui ad aquas gradatas dicitur

просѡвѡлает са вѡинѡ (var. безъпрестани Ch) Q. I. 320 (163a 11), U, M, V, R, L, Ch, T, Jegor 279 263a 13

прославѡлет се Gr
semper laudatur

3) Individuální charakter rukopisu Jegor 279

Diferenční znaky textologického charakteru rukopisu Jegor 279 jsou nečetné a ukazují spíše v obecném smyslu na projevy vývoje textu Anast v ruském prostředí než na ryze individuální rysy analyzovaného rukopisu. Pokud pomineme dva případy, které lze charakterizovat jako chybný přepis (fol. 262b 35:

ДѢЛТИКЛИТІАНЪ, srov. např. ДѢО'ЛИТИАНЪ Q. I. 320 162b 6), resp. nekompletní zápis nedopsáním titly (fol. 262a 13: отровицию, srov. např. отроковицию Q. I. 320 160a 6), projevují se specifika rukopisu Jegor 279 na dvou místech textu.

- a) V rukopise Jegor 279 fol. 263a 10 byla vypuštěna část textu, viz послѣнее же сто, и сѣмьдесят (om. мѡже'ка полѡ и женьс'ка приведе · онѡ за рѡцѣ и поутѣ с'вазана Q. I. 320 163a 5–6) сѡци; lat. *novissime centum septuaginta promiscui sexus Domino offerebat. Illa autem per manus ac pedes ad palum fixa*. Identický text chybí také v některých dalších rukopisech ruské proveniencce (U, V, R, L, Ch, T).
- b) Rukopisy Anast obsahují sekvenci ТАКО М'НЮ ІАКО Й И ЖИВОТЪ ТЕЛЕС'НЫ[А] ШНО'ТИ НИЧЕ'О ВАЩЕ Ё Q. I. 320 (161a 10–12), U, M, V, R, L, Ch, Gr; lat. *ita, ut vitam me temporalem amittere suspicor. nichil enim superest*. V rukopise Jegor 279 262b 5–6 se nachází zdvojený zápis podtržené části textu, srov. ТАКОЖЕ МНЮ · ТАКОЖЕ МНЮ ІАКО ІЖЕ И ЖИВѢ МИ ТЕЛЕСНЫИ ОУНОСТИ · НИЧЕСОЖЕ ВАЩЕ Ё. Totožný kolizní způsob zápisu nacházíme z celé skupiny rukopisů Anast pouze v rukopise T, srov. ТАКОЖЕ МНЮ ТАКО МНЮ ІАКО ІЖЕ И ЖИВѢ МИ ТЕЛЕСНЫИ ОУНОСТИ НИЧЕСОЖЕ ВАЩЫШЕ ЕСТЬ T 229b 9–11 (srov. Čajka 2012: 251). Ze srovnání znění rukopisů Jegor 279 a T vyplývá, že se další paralelní specifické textologické znaky společné s rukopisem T (úpravy textu, chyby, vypuštěná slova či pasáže textu) v rukopisu Jegor 279 nevyskytují.

ZÁVĚR

Srovnání textů Anast se zněním zachovaným v rukopise Jegor 279 ukázalo, že analyzovaný text lze zařadit do ruské textové skupiny Anast. Individuální odchylky ukazují na vývoj textu v ruském prostředí, přičemž z tohoto pohledu se jeví rukopis Jegor 279 jako významný, neboť reprezentuje nejstarší dosud známý text Anast ruské proveniencce. Z hlediska atribuce Anast přináší rukopis Jegor 279 materiál, který není v rozporu s již dříve publikovanými závěry autora.

LITERATURA

ATANASOVA, D. M.

2007 „The Slavonic Translation of Latin Vita of St. Anastasia the Widow and Her Companion St. Chrysogonus“; *Scripta & e-Scripta* 7, s. 117–129

ČAJKA, František

2008a „K rukopisným zachováním církevněslovanské legendy o svaté Anastázii“; in Polách, Vladimír P. (ed.): *Jazyková interakce a jazykové rozhraní a strategie „cutting-edge“*. *Sborník příspěvků z 8. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci ve dnech 14.–16. května 2007* (Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci 2008), s. 45–48

2008b „Rukopisná zachování církevněslovanské legendy o svaté Anastázii“; *Slavia* 77, č. 1–3, s. 17–28

2009 „K povaze lexika církevněslovanské legendy o svaté Anastázii“; in Mitter, Patrik (ed.) *Ty, já a oni v jazyce a v literatuře, 1. díl – část jazykovědná* (Ústí nad Labem: UJEP, 2009), s. 264–268

2011 *Církevněslovanská legenda o svaté Anastázii* (Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., ve spolupráci s nakladatelstvím Euroslavica)

2012 „Житие свв. Анастасии и Хрисогона по русскому списку XVII века: текстологические наблюдения“; in Ефимова, В. С. (ed.): *Славянское и балканское языкознание*.

Палеославистика: слово и текст (Москва: Институт славяноведения РАН), s. 235–252

MORETTI, Paola Francesca

2006 *La Passio Anastasiae. Introduzione, testo critico, traduzione* (Roma: Herder)

VAŠICA, Josef

1996 *Literární památky epochy velkomoravské 863 – 885* (Praha: Nakladatelství Vyšehrad)

Атанасова, Д. М.

2006a „За едно рядко срещано житие на св. Анастасия Римска“; *Старобългаристика/Palaeobulgarica* 30, № 2, s. 27–36

2006b „Загребският препис на Житието на св. Анастасия Римска-Вдовица“; *Старобългарска литература* 35–36, s. 125–133

Опис

2014 Фонд № 98 – *Собрание рукописных книг Е. Е. Егорова, описание, т. 3, №№ 201–300, XV–XIX вв.* Выполнила Т. В. Анисимова. Компьютерный набор и вёрстка Т. В. Анисимова. (Москва: Российская государственная библиотека, научно-исследовательский отдел рукописей), s. 166–173; <https://dlib.rsl.ru/viewer/01004712884#?page=929> [přístup 22. 4. 2018]

Опис Чуд. собр.

1980 *Описание рукописей Чудовского собрания*. Составитель Т. Н. Протасьева (Новосибирск: Наука)

ПС

1986 *Предварительный список славяно-русских рукописных книг XV в., хранящихся в СССР (Для Сводного каталога рукописных книг, хранящихся в СССР)*. Составитель А. А. Турилов.
Отв. редактор С. О. Шмидт (ИНИОН АН СССР: Москва)

Словарь XI – XIV

1987 *Словарь книжников и книжности Древней Руси*. Вып. I (XI – первая половина XIV в.).
Отв. редактор Д. С. Лихачев (Ленинград: Издательство Наука)

Соболевский, А. И.

1903 „Мучение свв. Анастасии Римлянки и Хрисогона по русскому списку XVI в.“; *Изв. ОРЯС* 8, кн. 4, s. 320–327

Творогов, О. В.

2008 *Переводные жития в русской книжности XI – XV веков. Каталог* (РАН, Пушкинский Дом /ИРЛИ РАН/: Москва – Санкт Петербург)

Успенский сборник

1971 *Успенский сборник XII – XIII вв.* Издание подготовили О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, М. В. Ляпон под редакцией С. И. Коткова (Издательство Наука: Москва)

Фомина, М. С.

2009 „К вопросу о типологии Успенского сборника“; *Древняя Русь* 36, № 2, s. 77–96